

Kontroll av information och märkning

Stödjande instruktion för livsmedelskontrollen

Konsumenter och företag i livsmedelskedjan är beroende av att informationen om livsmedlen är korrekt, tydlig, förståelig och läsbar. God redlighet är därför ett av livsmedelslagstiftningens syften.

Hög skyddsnivå för konsumenternas intresse

Livsmedelslagstiftningens syfte är att livsmedel ska vara säkra, men också att hålla en hög skyddsnivå för konsumenternas intresse och att konsumenten ska kunna göra välgrundade beslut om de livsmedel de konsumerar. Se artikel 1 och 8 förordning (EG) nr 178/2002. Begreppet redlighet gäller konsumenternas intresse av att information finns och att den är korrekt och inte vilseledande.

Lagstiftningen ger konsumenter rätt till viss information. Livsmedelsföretagare måste i samtliga steg i produktions- och distributionskedjan se till att obligatorisk livsmedelsinformation följer med livsmedel som är avsedda för slutkonsumenter, inklusive storhushåll. Se artikel 8 förordning (EG) nr 1169/ 2011.

För att motverka att konsumenter vilseleds eller luras ska den offentliga livsmedelskontrollen också kontrollera livsmedelsinformation. Detta för att exempelvis verifiera att livsmedel innehåller det som anges och att produkter faktiskt är det som de uppges vara. Se artikel 1 och 10 i förordning (EG) nr 882/2004.

Livsmedelsinformation är också en fråga om säkerhet. En ingrediens som ersatts eller lagts till kan vara direkt hälsofarlig. Vissa konsumenter kan vara allergiska eller överkänsliga mot den ingrediens som utelämnas ur ingrediensförteckningen. Om berikade livsmedel innehåller för låga eller höga halter av vissa näringsämnen kan det även innebära hälsorisker på kort eller lång sikt.

Exempel på kontrollfrågor som rör livsmedelsinformation

- Finns obligatoriska uppgifter till aktörer i senare led i kedjan?
- Är märkningen vilseledande?
- Stämmer nettovikten?
- Är informationen läsbar?
- Vilka frivilliga uppgifter finns?
- Stämmer ingrediensförteckningen?
- Stämmer fetthalten?
- Är tillsatserna tillåtna?
- Stämmer angiven kött-/fiskart/svampsort?
- Är hållbarhetsmärkning rimlig?

Prioritering i kontrollen

Företagen har många regler om information och märkning att förhålla sig till och det är deras skyldighet att se till att ALLA krav i lagstiftningen är uppfyllda. Den offentliga kontrollens uppgift är att genom stickprov verifiera att företagen gör rätt. Bäst resultat ges om du väljer ut ett fåtal märkningskrav som är viktigast ur ett säkerhets- och redlighetsperspektiv. Det är alltså mer effektivt att kontrollera ett fåtal viktiga märkningsuppgifter på många olika slags livsmedelsförpackningar än att ett fåtal livsmedel granskas mot alla krav.

I förordning (EG) nr 882/2004 slås det fast att livsmedelskontroll ska vara riskbaserad, effektiv och ändamålsenlig. Kontroll av livsmedelsinformation bör därför prioriteras efter någon eller några av nedanstående principer.

Prioriteringsgrund	Exempel
Hälsorisk	Felaktigt angivna eller utelämnande av allergener. Felaktig förvarings- eller tillagningsanvisning.
Stor ekonomisk vinning (fusk)	Otillåten användning av skyddade beteckningar, avgörande ingredienser saknas eller har helt eller delvis ersatts, livsmedlet har späts ut med vatten eller annan billigare ingrediens.
Allvarligt vilseledande	Allvarligt vilseledande beteckning, otillåten användning av skyddade beteckningar, felaktig datummärkning, otillåtna tillsatser som påverkar livsmedlet på ett fördelaktigt sätt.
Berör många	Livsmedel som ska spridas till många konsumenter.

Mer utförlig information om vad du bör prioritera att kontrollera kan du läsa om via länken nedan.

Prioritering vid kontroll av information och märkning

Verifierande kontroller

Det är viktigt att kontrollen av livsmedelsinformationen inte stannar vid formaliakontroll, det vill säga att alla obligatoriska uppgifter finns på etikett, förpackning eller följesedel och att dessa är rätt formulerade. Kontrollen måste också omfatta verifiering av att uppgifterna stämmer. En verifierande kontroll kan innefatta provtagning och analys.

Verifierande kontroll kan utformas på följande vis:

1. Välj vad som ska kontrolleras, det vill säga vad som är mest relevant för en riskbaserad kontroll. Urvalet görs helst på planeringsstadiet så att inläsning kan göras.

Exempel på vad som kan kontrolleras

- Dyr råvara har ersatts eller späts ut med billigare råvara.
- Odeklarerad förekomst av allergener.
- Särskild märkning, till exempel ekologisk, skyddad ursprungsmärkning eller hälsopåstående.
- Område där tidigare erfarenhet av företaget visar att det finns/funnits problem.
- Område som är aktuellt i ljuset av en omvärldsanalys, exempelvis produkter som har eller nyligen haft restriktioner för införande och import.

2. Välj en eller flera lämpliga kontrollmetoder för det som ska kontrolleras. Vid verifierande kontroll av livsmedelsinformation får man ofta bäst resultat om flera olika kontrollmetoder används.

Tips på hur olika kontroller kan utföras

- Ingrediensförteckningen på en förpackning verifieras genom inspektion av vilka ingredienser som verkligen tillsatts.
- Påståenden om halter av vissa ingredienser verifieras genom provtagning och analys.
- Påståenden om ursprung verifieras genom kontroll av dokument (spårbarhetskontroll).
- Betäckningar på en meny verifieras genom kontroll av att företaget har köpt in det påstådda livsmedlet i rimlig mängd.

- Skyddade beteckningar verifieras vid tillverkning genom kontroll av att aktuell specifikation följs.
- Påståenden om ekologiska livsmedel kontrolleras genom verifiering av att sådana livsmedel köps in (spårbarhetskontroll) och med provtagning och analys av om otillåtna substanser förekommer.

Livsmedelsfusk – vad är det?

”Oredlighet” bör ses som två delar, både som vilseledande och bedrägliga förfaranden. Se artikel 8 i förordning (EG) nr 178/2002. Med bedrägliga förfaranden, fusk, menas handlingar som bryter mot livsmedelslagstiftningen, där någon avsiktligt till exempel förvanskar en produkt, undanhåller information eller ger felaktig information och som medför att konsumenter blir lurade. Handlingen görs vanligen för ekonomisk vinning. Livsmedelsfusk sker oftast genom att kostsamma råvaror eller sammansatta livsmedel manipuleras, drygas ut eller helt ersätts av billigare ingredienser.

Svårt att upptäcka

Konsumenter har mycket små möjligheter att upptäcka att vinet eller olivoljan är utblandad med billigare ingredienser av samma slag. Det förekommer också omfattande piratkopiering av kända märken. Potential för brott finns framför allt inom livsmedelsgrupper som konsumenter är beredda att betala ett mervärde för, exempelvis ekologiska livsmedel eller livsmedel med skyddad beteckning.

Där risken för fusk är som störst

Risken för fusk är som störst när risken för att bli upptäckt är liten och den potentiella ekonomiska vinningen stor. Organiserade kriminella grupper lockas till detta på grund av liten risk för upptäckt, låga straff och höga vinster. Orsaken till att risken för upptäckt bedöms som liten när det gäller bedrägliga förfaranden är bland annat livsmedelskedjans komplexa och gränsöverskridande natur, tillsammans med att kontrollens fokus ligger på livsmedelssäkerhet och att kontrollerna i normalfallet är en nationell eller lokal uppgift. Den ekonomiska vinningen blir ännu större genom ineffektiva påföljdssystem med relativt låga straff.

Ekonomiska kriser, prispress och allmänhetens attityder och tolerans är också faktorer som påverkar. Bedrägliga förfaranden kan också vara förfalskning av exempelvis ursprungscertifikat och resultat från laboratorieanalyser. Bedrägerier i livsmedelskedjan drabbar konsumenter, företag och i slutändan hela ekonomin.

Fusk som leder till hälsorisker

Förvanskningar av livsmedel innebär också potentiella hälsorisker. Som exempel kan nämnas att under 2008 insjuknade nästan 300 000 barn och minst sex dog i Kina efter att ha konsumerat mjölkpulver förorenat med melamin. Denna giftiga industrikemikalie, som användes för att öka proteinnivåer i mjölken, ledde till njursvikt hos tusentals små barn. Skandalen påverkar fortfarande marknaden flera år senare. EUs polismyndighet Europol har listat livsmedel som man vet omfattas av bedrägliga förfaranden.

Livsmedelstyp	Kommentar
Olivolja	Omfattande bedrägerier har förekommit. Kallpressad olja blandas med eller byts ut mot sämre oljor.
Fisk	Brist på eftertraktade matfiskar gör att andra fiskarter säljs under felaktigt artnamn, fångstzon eller produktionsmetod (odlad eller viltfångad).
Ekologiska livsmedel	Dessa byts ut eller späds ut med konventionellt odlade livsmedel. De kan innehålla otillåtna ingredienser eller tillsatser.
Mjök	Mjökprodukter späds ut med vatten.
Spannmål	Exklusivare sorter som till exempel basmatiris, byts mot eller blandas ut med billigare sorter.
Honung och lönnsirap	Skyddade beteckningar som blandas ut med billigare sockerarter.
Kaffe och te	Exklusivare sorter byts mot eller blandas ut med billigare.
Kryddor	Exklusivare sorter byts mot eller blandas ut med billigare. Andra delar från samma eller annan växt används för att dryga ut.
Vin	Eftertraktade sorter byts mot eller blandas ut med billigare. Även ommärkning och piratkopiering förekommer.
Fruktjuice	Skyddad beteckning där otillåtna ingredienser som aromer, andra sockerarter, sötningsmedel, vatten eller fel frukter används. Fruktköttet kan vara billiga tillsatta fibrer från andra källor.

Att upptäcka och förhindra livsmedelsfusk

Det är av stor betydelse att alla kontrollmyndigheter utför kontroll. Det är en skyldighet som följer av EU-medlemskapet, både för ett högt konsumentskydd och för att möjliggöra den fria marknaden. Se artikel 1 förordning (EG) nr 178/2002.

Kontroll som görs för att upptäcka eller förhindra livsmedelsfusk, det vill säga bedrägliga förfaranden, skiljer sig i några grundläggande delar från den mera traditionella hygienkontrollen. Den sistnämnda har företagets förbyggande åtgärder i fokus, egenkontroll, och att förhållandena inom respektive anläggning granskas. När det gäller bedrägliga förfaranden handlar kontrollen om att avslöja, se det som inte ska synas. Därmed får varuflöden i livsmedelskedjan en stor betydelse. Kontrollerna har alltså olika perspektiv och ingångsvärden.

Kontrollmyndigheternas uppgift

Livsmedelskontrollens uppdrag inom detta område är att se till att felaktiga livsmedel inte släpps ut på marknaden. Kontrollmyndigheterna ska inte ta ställning till om en handling är en avsiktlig överträdelse eller om den utförs i syfte att få finansiell vinning. Myndigheterna ska inte bedriva polisiär verksamhet. Om en överträdelse är avsiktlig eller inte är upp till åklagare och polis att bedöma. För dem finns också bestämmelser om bedrägeri att ta hänsyn till. Se 9 kap. 1 § brottsbalken.

Fynd i kontrollen berör ofta många kontrollmyndigheter, både nationellt och internationellt. Det är mycket viktigt att kontrollmyndigheterna samarbetar för att förhindra livsmedelsbrott inom och utom sitt eget kontrollansvar, till exempel genom att informera andra kontrollmyndigheter om egna fynd och åtalsanmäla misstänkta livsmedelsbrott.

Utforma och utföra kontrollbesök

Att utföra kontroll för att upptäcka livsmedelsfusk, alltså bedrägliga förfaranden, kan kräva andra förberedelser och andra tillvägagångssätt än vid traditionella planerade hygienkontroller. Många gånger

görs sådana här kontroller på grund av information om, eller tecken på, att fusk förekommer. Det kan exempelvis vara tips från kunder, information från andra myndigheter eller iakttagelser som myndigheten själv gjort i sin kontroll.

Viktigt att vara förberedd

Bra förberedelse är av stor vikt, och i det ingår att söka och samla information. Öppna källor på internet kan användas och till exempel kan andra myndigheter ha värdefull information för att reda ut den grundläggande frågeställningen – kan det vara ett problem, och vad kan vara problemet?

Det är viktigt att den som utför kontrollen verkligen leder inspektionen. I annat fall finns risk för att man blir ledd, bort från det som inte ska synas. För att kunna leda krävs noggranna förberedelser, till exempel:

- Vad ska göras i kontrollen? Vad ska vi granska? Var ska kontrollen göras?
- Hur ska kontrollen göras? Vilka metoder? I vilken ordning gör vi olika moment? Hur görs dokumentationen? Utrusning?
- När ska kontrollen utföras? Tidigt? Sent?
- Vilka ska genomföra kontrollen? Vem gör vad?
- Vad gör vi vid eventuella fynd? Vilka åtgärder kan behöva vidtas? Sanktioner? Handlingsberedskap!
- Vilka arrangemang behöver vi för vår säkerhet?

Spårbarhetskontroll – kontrollmetod mot fusk

Spårbarhet är en mycket viktig princip i livsmedelslagstiftningen. Därför måste företagen ha system som möjliggör spårbarhet, ett steg framåt och ett steg bakåt. Spårbarhetssystem i företag kan se ut på olika sätt. Företagare är skyldiga att skyndsamt ta fram spårbarhetsuppgifter på myndighetens begäran.

Det finns krav i lagstiftningen som anknyter till det generella kravet på spårbarhet. Se artikel 8 förordning (EG) nr 1169/2011. Företagare har en skyldighet att ha korrekt information om de livsmedel de ansvarar för samt förmedla information om livsmedel som de handlar med i livsmedelskedjan. Handlingar för spårbarhet och livsmedelsinformation kan användas för att kontrollera redlighet, detta genom spårbarhetskontroll.

Spårbarhetskontroll kan delas in i två delar med olika ambitionsnivå:

- Kvalitativ spårbarhet: Spårning, till exempel av ett parti livsmedel, ett steg framåt eller bakåt i kedjan. Specifik mängd beaktas inte utan kontrollen avser från vem livsmedlet kommit eller till vem det levererats. Uppgiften verifieras främst genom följesedel, faktura eller liknande handelsdokument.
- Kvantitativ spårbarhet: Spårning, där både mängd och typ av livsmedel verifieras, till exempel av mängden ingående råvara som ingår i en slutprodukt. Granskning framför allt av företagets egna rutiner, recept och följesedlar. En viktig komponent i denna spårbarhetskontroll är mängdbalansräkning.

Spårbarhetskontroll är en viktig del i livsmedelskontrollen med flera användningsområden, exempelvis:

- Spåra osäkra eller på annat sätt olagliga livsmedel.
- Kontroll av livsmedelskedjan – göra hela kedjan officiell.
- Mängdbalansberäkningar.
- Verifiera livsmedelsinformation.

Effektiva åtgärder mot felmärkta produkter

Alla led i livsmedelskedjan är ansvariga för att felaktigt märkta produkter inte släpps ut på marknaden. Kontroll av märkning sker lämpligast hos den som kan påverka märkningsuppgifterna. Det är dock i butiker och annan detaljhandel som felaktigheter lättast uppmärksammas, inte minst av konsumenter som i sin tur gör myndigheterna uppmärksamma på problemet.

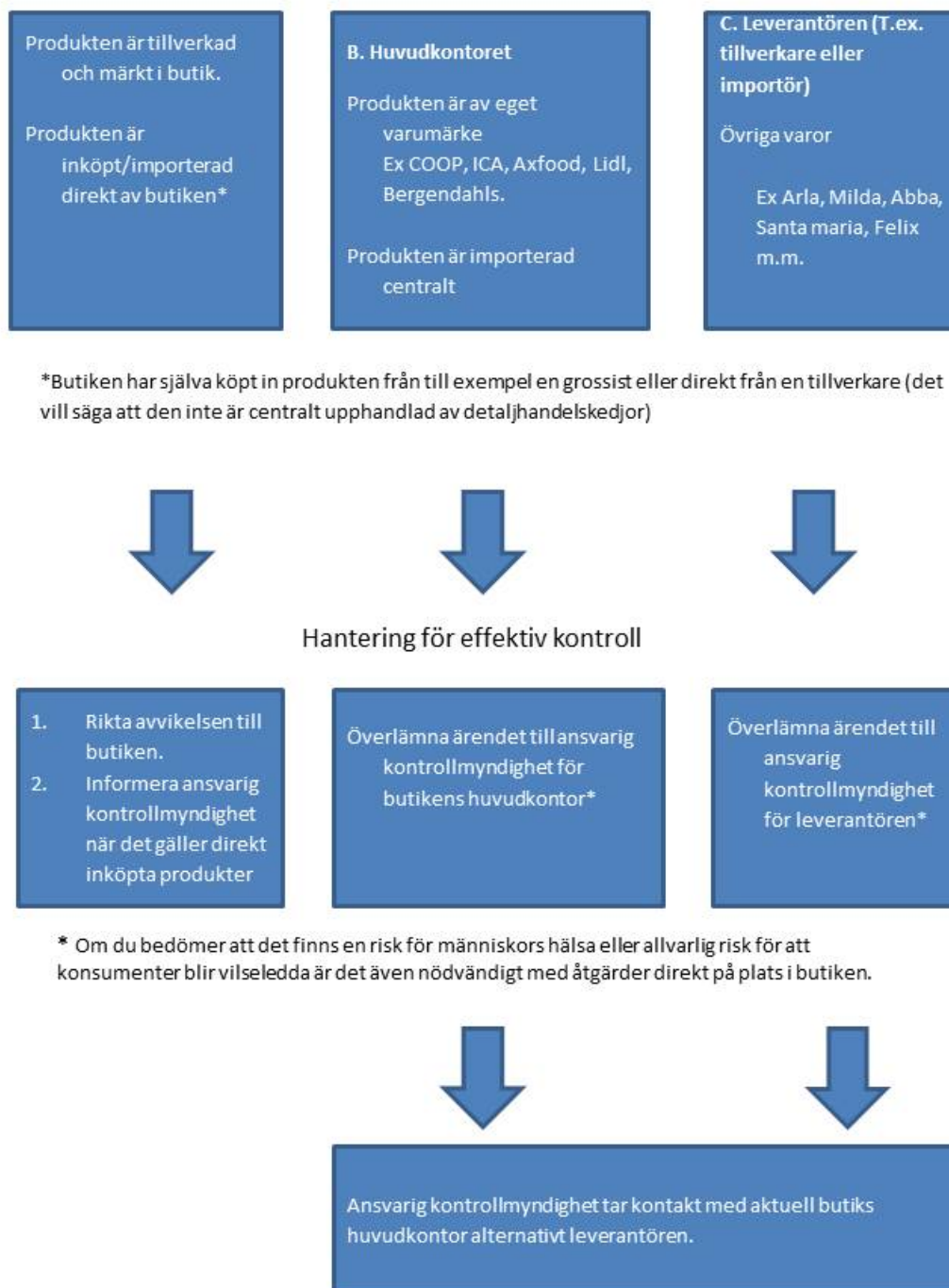
Det är inte fel att rikta avvikelse mot butiken som säljer den felaktigt märkta varan, och det är definitivt rätt i de fall där butiken själv förpackar och/eller märker livsmedlet i fråga. Det är också rätt när myndigheten bedömer att risk för människors hälsa föreligger, eller att det är allvarlig risk för att konsumenter vilseleds.

Ansvar för informationen

När avvikelser i märkning identifieras i detaljhandeln, exempelvis butik, och det gäller livsmedel för vilka butiken inte själv ansvarar för märkningen, bör kontrollmyndigheten inte enbart ställa kontrollrapport eller beslut till den saluförande butiken. Då är det också av yttersta vikt att information om avvikelser även når den som kan åtgärda bristerna. Det kan till exempel ske genom att myndigheten skyndsamt lämnar informationen till den myndighet som har kontroll på den producent, importör eller annan företagare som märker det aktuella livsmedlet.

Ett annat exempel är att många butiker säljer så kallade egna märkesvaror, EMV. Om avvikelser i märkningen av sådana produkter påträffas ska informationen i första hand överlämnas till den kontrollmyndighet som är ansvarig för kontroll på aktuellt huvudkontor för vidare åtgärd. Se figur nedan.

Figur 1. Exempel på kontroll av märkning i butik.

Vilken myndighet kontrollerar reklam mot marknadsföringslagen?

I Sverige är det Konsumentverket som ansvarar för kontroll av reklam mot bakgrund av reglerna i marknadsföringslagen.

Reklam för och presentation av livsmedel

Vilket kontrollansvar har livsmedelskontrollen för att kontrollera reklam vid e-handel?

Det är inte avgörande för kontrollen om de uppgifter som når konsumenten vid e-handel kallas för reklam, marknadsföring eller livsmedelsinformation. Fokus för livsmedelskontrollen av e-handel ligger på att kontrollera att informationen som lämnas i samband med att ett livsmedel erbjuds till försäljning uppfyller de informationskrav som ställs på distansförsäljning. Se artikel 14 i förordning (EU) 1169/2011

Distansförsäljning av färdigförpackade livsmedel

Distansförsäljning - inte färdigförpackade livsmedel

Om livsmedelskontrollen ska kontrollera en uppgift eller inte beror alltså inte på om den kallas för reklam utan istället på *var* eller *när* uppgiften tillhandahålls. Reklam ska kontrolleras på samma sätt i livsmedelskontrollen vare sig den dyker upp på internet (vid kontroll av exempelvis en hemsida) eller i livsmedelsbutik.

Exempel på kontrollansvar när det gäller reklam

- Reklam om livsmedel på en hemsida (obligatorisk information om livsmedlet inklusive annan information som t.ex. påståenden av olika slag) där livsmedlet går att köpa direkt på hemsidan, ska kontrolleras av livsmedelskontrollen.
- Reklam om livsmedel som finns på en hemsida utan möjlighet till köp direkt via hemsidan, faller under Konsumentverkets kontrollansvar.

Vilket kontrollansvar har Konsumentverket i förhållande till livsmedelslagstiftningen?

Konsumentverket har inget kontrollansvar alls i förhållande till livsmedelslagstiftningen. Deras ansvar är att kontrollera livsmedelsinformation i form av reklam *utifrån marknadsföringslagstiftningen*. Det betyder att Konsumentverket ansvarar för att granska företags marknadsföring och reklam så att den inte är vilseledande eller på andra sätt olämplig, vilket görs genom att Konsumentverket kontrollerar att företag följer marknadsföringslagen. Kontrollansvaret innebär att tillsyn kan inledas mot företag som bryter mot marknadsföringslagen.

Tillsyn av marknadsföring, Konsumentverket

Marknadsföring som strider mot annan lagstiftning strider dock även mot marknadsföringslagens krav på god marknadsföringssed. Konsumentverket kan därför genom marknadsföringslagen även angripa marknadsföring som strider mot exempelvis förordning (EU) nr 1169/2011 och förordning (EG) nr 1924/2006. Det betyder att Konsumentverket i vissa fall kommer att granska även e-handel som kan granskas av en livsmedelskontrollmyndighet. I de (relativt få) fallen kommer Konsumentverket att kontakta den berörda kommunen/kontrollmyndigheten när ärendet startar.

Särskilt om e-handelslagen

Konsumentverket har även kontrollansvar för det som anges i e-handelslagen, lag (2002:562) om elektronisk handel och andra informationssamhällets tjänster. E-handelslagen ställer bland annat krav på att information om kontaktuppgifter till företaget finns på webbplatsen. Kontaktuppgifter som ska anges är (företags)namn, organisationsnummer, adress och e-postadress.

E-handelslagen, Konsumentverket

Det finns även andra lagar och regler kring e-handel

Regler när du säljer på internet, Konsumentverket

Senast uppdaterad 4 april 2019 Ansvarig grupp LK_Team Redlighet